

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

*В. Г. Федоренко,
головний редактор*

В національній економіці після зниження у 1999 році до 40% валового внутрішнього продукту (ВВП) відносно рівня 1990 року у 2007 році він зріс близько на 65%, що відбувалось у умовах нового господарювання. Не дивлячись на це, виникає стурбованість з приводу вітчизняного ринку. Причини цього:

1. Низька оплата праці в структурі ВВП.
2. Гальмування відтворення капіталу (спрацювання основних фондів).
3. Високий рівень поляризації доходів, зубожіння середньостатистичного українця (біля 90% українців живуть на рівні бідності, витрати на споживання перевищують доходи, а понад 60% цих витрат складає продовольство).

Незадовільне використання праці і капіталу свідчить про наявність диспропорцій у виробничій та інституційних сферах.

Пошкваллення господарського життя та забезпечення соціально-економічного розвитку держави можна досягти на основі структурної перебудови економіки, приватизації, фінансової стабілізації, створення розвинутої системи ринків, у тому числі ринку капіталів і ринку праці, забезпечення ефективної зайнятості населення і соціального захисту певних прошарків суспільства. Ринок праці, робочі місця — найбільш складний і динамічний елемент ринкової економіки. Тут не тільки переплітаються інтереси працівників і роботодавців, але й віддзеркалюються всі соціально-економічні, політичні, демографічні та інші процеси в суспільстві, особливо питання розвитку основних фондів, які впливають на розвиток робочих місць.

Процеси, що відбуваються на ринку праці і у сфері зайнятості, тісно пов'язані з процесами у підприємницькій, кредитно-грошовій і зовнішньоекономічній сферах, в оподаткуванні та інвестиційній діяльності, освіті та організації профнавчання. Від того, наскільки успішно функціонує економіка, у якій фазі економічного циклу вона перебуває, як сполучаються ринкові засади функціонування і державне регулювання, чим характеризується поведінка головних суб'єктів ринку залежить попит

на робочу силу та її пропозиція, обсяг зайнятості й рівень безробіття.

Сучасна економічна наука довела, що на стан зайнятості населення справляють безпосередній вплив процентні ставки по кредитах та депозитах, інвестиційна активність суб'єктів підприємництва, система оподаткування, структура державного бюджету й державних витрат, співвідношення фондів нагромадження і споживання в домогосподарствах тощо. Усе це підкреслює надзвичайне значення вивчення закономірностей організації робочих місць і функціонування ринку праці в тісному зв'язку з вказаними економічними явищами.

Знизився інтелектуальний потенціал України, який визначає її роль і місце у світовому "табелі про ранги". За прогнозами ЮНЕСКО, досягти високого рівня національного добробуту можуть тільки ті країни, які мають серед працездатного населення 40—60% фахівців з вищою освітою. А США та Японія планують мати серед усіх працюздатних майже 90% таких фахівців. На думку експертів, це дасть можливість цим країнам досягти значного економічного ефекту. Якщо ми в Україні не звернемо увагу на науковців і фахівців з вищою освітою, то й надалі будемо пасти задніх. У двадцяти розвинених країнах, в яких працює 95% учених світу, прибуток на душу населення щорічно збільшується на 200 доларів, а в країнах, де науковців небагато, — лише на 10 доларів.

У руслі цих тенденцій спостерігається перенесення до слаборозвинених країн виробництва з високим рівнем матеріальних та енергетичних затрат, а також екологічних ризиків. Водночас високорозвинені країни заохочують імпорт інтелектуального капіталу.

Виходячи з зазначеного, для організації робочих місць і підвищення рівня зайнятості населення головним є розвиток промисловості, яка має базуватись на нових технологіях, з урахуванням вимог часу, а для цього потрібні капітальні вкладення. Одною з таких форм вкладення капіталів є інвестиції.

Інвестиційна діяльність охоплює всі сфери народного господарства: і сферу матеріального виробництва, і соціальну. Роль держави у вирішенні

цієї проблеми має принципове значення.

Раніше інвестиційна діяльність розглядалася як така, що спрямована на відтворення основних фондів шляхом капітальних вкладень у народне господарство. У ринкових умовах інвестиціями є всі види майнових і інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок чого створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Інвестиції справляють вирішальний вплив на формування темпів економічного зростання і добробуту населення країни, що, у свою чергу, безпосередньо пов'язане із забезпеченням оптимального співвідношення між нагромадженням і споживанням.

Аналізуючи розвиток економічної системи, виділяють три головні функції інвестицій у процесі розширеного відтворення: інвестиції дають змогу забезпечити, по-перше, економічне зростання і якісне оновлення основних фондів на принципово новій конкурентоспроможній основі на рівні як окремого підприємства, так і національної економіки в цілому; по-друге, здійснення прогресивних структурних змін у суспільному виробництві, які стосуються найважливіших макроекономічних пропорцій; по-третє, реалізувати досягнення науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва як на мікро-, так і на макрорівні. При цьому важливе значення має оптимізація найважливішої макроекономічної пропорції — співвідношення між нагромадженням і споживанням, від якої залежать темпи зростання виробництва, рівень споживання населення і ефективність суспільного відтворення.

Сучасна економічна ситуація в Україні зумовлює зміни у співвідношенні нагромадження і споживання, спрямовані на підвищення результативності господарювання всіх суб'єктів суспільного виробництва, інтенсифікацію процесу відтворення. Йдеться про те, щоб за допомогою економічних регуляторів в усіх суб'єктах господарювання нагромадження більш результативно впливало на зайнятість робочої сили, раціоналізувало попит, а фонд споживання, у свою чергу, все більше спрямовувався на розширення того виробництва, яке повніше покриватиме зростаючий попит, підвищення якого стимулює вкладення інвестицій, що сприяє зростанню вітчизняної економіки.

Досвід розвинутих країн свідчить, що на співвідношення нагромадження і споживання істотно впливає інтенсифікація розширеного відтворення, впровадження інноваційної моделі розвитку. Вони повинні знизити коефіцієнт нагромадження, оскільки для одержання од-

ного відсотка приросту національного доходу можна буде зменшити норму виробничого нагромадження. Отже, першочерговим для української економіки є підвищення ефективності використання всіх елементів нагромадження, інвестиційних ресурсів на всіх стадіях їхнього кругообігу.

При розгляді проблем розширеного відтворення в економічній літературі акцент ставиться на процесі нагромадження як на головному чиннику забезпечення економічного та соціального ефекту. При цьому інвестиційний процес розглядається як складова процесу нагромадження. У макроекономічному аналізі проблем розширеного відтворення процес формування фондів нагромадження і споживання неможливо відірвати від процесу формування інвестиційних ресурсів, пошуку коштів для інвестиційної діяльності як чинника розширеного відтворення та ліквідації диспропорцій у розвитку національної економіки. Аналіз показує, що відтворювальний процес обов'язково зумовлює збалансування інвестицій, нагромадження і споживання. Тому пошук подолання диспропорцій у розвитку економіки України повинен передбачати досягнення збалансованості найважливішої відтворювальної пропорції: інвестиційний фонд — фонд нагромадження — фонд споживання.

Макроекономічний аналіз показує, що важливе значення має розгляд функціональної структури валового внутрішнього продукту, а в ньому — тієї його частки, яка використовується для здійснення інвестування. Грунтуючись на цих даних, можна простежити взаємозв'язки, які складаються між динамікою інвестицій та валовим внутрішнім продуктом, а також структурою останнього.

У розвинутих країнах світу відносно високий рівень інвестування підтримується за рахунок великих інвестицій у докорінну реконструкцію виробництва й розвиток нових галузей економіки. Суттєву роль тут відіграє й економічна політика держави, яка за допомогою податкових важелів, а особливо прискореної амортизації, стимулює фірми і компанії збільшувати обсяги інвестицій. У розвинутих країнах світу 30—40% інвестицій здійснюються самою державою. За рахунок держави фінансуються інвестиції в галузі виробничої і соціальної інфраструктури, а в деяких країнах, крім того, і в житлове будівництво. Це може бути загальним орієнтиром для оптимізації інвестицій і структури валового внутрішнього продукту України.

Слід зазначити, що в Україні тривалий час виділялось недостатньо коштів для розширення виробництва, що затримувало організацію робочих місць. При цьому основна маса капітальних вкладень спрямовувалась на нове будівництво, що в кінцевому підсумку поглиблювало техно-

логічну диференціацію виробництва і в даній галузі, і в національній економіці в цілому. Збільшувались інвестиції у позанормативне незавершене будівництво, невстановлене обладнання і запаси. Усе це призвело до невиправданого перенапруження української економіки, де питома вага зносу діючих основних виробничих фондів значно більша порівняно із впровадженням нових. На початку 90-х років негайної заміни потребували близько 25% основних фондів, у тому числі майже 40% машин і обладнання.

Вихід із такої негативної ситуації і подальший розвиток вітчизняної економіки потребують інноваційно-інвестиційного пошуків, оновлення основних фондів на новій, конкурентоспроможній основі. Відтворення основних фондів на рівні як окремого регіону, підприємства, так і національної економіки в цілому має спиратися на науково обґрунтовану інвестиційну політику в умовах ринкового трансформування. Важливе значення для підвищення ефективності інвестиційної діяльності має поліпшення технологічної структури інвестицій за рахунок збільшення питомої ваги витрат на відтворення активної частини основних фондів — машин та устаткування.

Аналіз показує, що за останні роки технологічна структура інвестицій в економіку України поліпшилась. Якщо в 1995—1997 рр. спостігалось падіння питомої ваги витрат на устаткування, то у 2004 р. відбулося збільшення питомої ваги витрат на устаткування: з 27% у 1995 р. до 54% у 2004 р. Позитивним є також те, що у 2004 р. зменшилась питома вага інвестицій у будівельно-монтажні роботи: з 66% у 1995 р. до 40% у 2004 р.

В умовах ринкових відносин важливе значення має вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень, яке здійснюється за рахунок власних і залучених коштів. Найприйнятнішим для розв'язання цієї проблеми є комплексний підхід до вибору джерел фінансування капітальних вкладень. Головною передумовою для визначення оптимальної структури таких джерел може бути детальний аналіз, який повинен визначити граничний розмір капітальних витрат, виходячи з розміру та питомої ваги кожного джерела фінансування, які можна залучити для здійснення інвестування.

Необхідно підкреслити, що останніми роками гостра потреба в інвестиціях для структурних перетворень, інноваційної діяльності виникла в найрозвинутіших регіонах України, які значно відрізняються часткою (внеском) у ВВП держави. Такою є, зокрема, Київська область (включаючи Київ), яка за внеском у ВВП перевищує такі високоіндустр-

іальні області, як Донецька, Дніпропетровська, Харківська.

Досвід розвинутих країн свідчить, що найважливішу роль у процесах інвестування відіграє фондовий ринок, активне функціонування якого сприяє залученню, концентрації та перерозподілу інвестиційних ресурсів на користь перспективних галузей економіки та окремих підприємств. Економіка України, її регіонів не може ефективно розвиватися без ринку цінних паперів, що повноцінно функціонує. На жаль, сьогоdnішній стан фондового ринку регіонів країни не відповідає тій ролі, яку він повинен відігравати у створенні сприятливого клімату, підвищенні ділової активності в регіоні.

З метою оздоровлення ситуації на регіональних фондових ринках України, створення умов для активізації інвестиційної діяльності необхідно здійснити ряд заходів. Серед основних слід виділити такі:

- становлення на організованому фондовому ринку регіону сталого вторинного ринку акцій перспективних та інвестиційно привабливих емітентів;

- організація розміщення і обігу на регіональних фондових біржах корпоративних облігацій виробничих підприємств і банків регіону;

- випуск регіональних і муніципальних позик із залученням у регіон не тільки стратегічних, а й портфельних інвесторів.

Доцільно розробити багатопланову програму розвитку регіонального фондового ринку, створення і функціонування інвестиційно-позикової системи, яка мобілізує вільні грошові ресурси населення, підприємницьких структур області, зовнішніх інвесторів, а також міжрегіональне співробітництво для інвестування регіональних проектів. Для підвищення ефективності економіки слід істотно підняти роль амортизаційних відрахувань, ефективно використовувати прискорену амортизацію.

Для виходу з кризи необхідно:

- а) закріпитися на перспективному ринку збуту України;

- б) прагнути одержати прибуток на довготривалій основі;

- в) отримати доступ до порівняно дешевих джерел сировини та ресурсів, що підвищує конкурентоспроможність продукції;

- г) використати відносно дешеву та кваліфіковану робочу силу як важливий чинник зниження собівартості продукції.

Поки ж не досягнуто збільшення відповідної маси фінансового капіталу для реалізації пріоритетних інвестиційних проектів, якісні структурні зрушення в розвитку української економіки, оновлення основних фондів і робочих місць можливі лише за рахунок маневру існуючими інвестиційними ресурсами й удосконалення діючого механізму регулювання інвестиційної діяльності.